

Iz djela *Prethodna rasprava o filozofiji uopće*

Izvornik: Ch. Wolff, *Discursus praeliminaris de philosophia in genere*, Stuttgart-Bad Cannstatt, 1996.

Prijevod: Damir Barbarić

Napomena:

Filozofijski manje značajni dijelovi teksta izostavljeni su, kao i oznake paragrafa kojima autor upućuje na druga srodna i odnosna mjesta u knjizi, koja međutim nisu ušla u ovaj prijevod.

Poglavlje II.

O filozofiji uopće

§ 29

Odredba filozofije

Filozofija je znanost onih mogućih, ukoliko mogu biti.

Ovu sam odredbu filozofije otkrio god. 1703, kad sam se odlučio predavati filozofiju na Leipziškoj Akademiji u privatnim predavanjima. Nju sam početkom god. 1705. priopćio *Casparu Neumannu*, inspektoru bratislavskih crkava i škola, mužu izuzetne prosudbe, te je u privatnim pismima od nekih njegovih prigovora obranio. Konačno sam je god. 1709. u uvodu *Elementima aerometrije* [...] iznio u svjetlo javnosti. To navodim u tu svrhu da se pokaže koji sam pojam filozofije prihvatio kad sam prvi put na to pomislio da je podrobnijom metodom izložim. Na nj sam sve vrijeme upravljao sve moje misli o filozofiji.

Odredba znanosti

Pod znanošću ovdje razumijem sposobnost da se tvrdnje dokazuju, to znači da se iz izvjesnih i nekolebljivih načela izvode valjanim slijedom.

Koja su načela izvjesna i nekolebljiva, koji je slijed valjan, i na koji se način oni usustavljaju, o tomu ćemo naučavati u *Logici*. Njihova je nužnost dakle i odavde već očita. U prethodnoj raspravi ne mogu svi termini biti dostatno razjašnjeni i pojedinačne tvrdnje dostatno dokazane, premda zakone metode i ovdje poštujuemo koliko je to moguće.

Filozofija navodi razlog zašto bi nešto moglo nastati

U filozofiji treba navesti razlog zašto ona moguća mogu zbilja uslijediti. Filozofija je naime znanost mogućih, ukoliko mogu biti. Budući da je filozofija sposobnost dokazivanja tvrdnji, to u filozofiji treba dokazati zašto ona moguća mogu zbilja uslijediti. Onaj pak tko dokazuje zašto nešto može bivati, taj navodi razlog zašto to može bivati. U filozofiji dakle treba navesti razlog na koji način ona koja mogu bivati zbilja bivaju.

Navodi također razlog zašto jedno biva radije no drugo

Ako bi bilo više njih, od kojih je jedno jednako moguće kao i ostala, filozofija mora poučiti zašto ono biva ili treba bivati radije no ostala. Jer ako bi bilo mnogo mogućih, koja ipak ne mogu ujedno biti, nužno je da bude dan razlog zašto bi jedno bivalo radije no drugo. Filozofija dakle, navodeći razloge onih što jesu ili bivaju, mora poučavati koji je razlog tomu da u nekom danom slučaju jedno biva radije no drugo.

Na primjer, može biti da poriv nekoga čovjeka bude usmjeren u mržnju spram neprijatelja, no jednako tako i u ljubav spram njega. Budući da dakle mora biti drugi razlog zašto biva usmjeren u

mržnju radije no u ljubav spram neprijatelja, a drugi opet zašto ljubav biva pretpostavljena mržnji, to u filozofiji mora biti poučavan razlog zašto čovjek drugoga, sebi neprijateljskog, progoni mržnjom, a jednako tako treba navesti razlog zašto ga obuhvaća ljubavlju.

§ 33

Nastoji oko posvemašnje izvjesnosti

U filozofiji treba nastojati za posvemašnjom izvjesnošću. Naime budući da je filozofija znanost, to u njoj tvrdnje treba dokazivati, izvođenjem zaključaka valjanim slijedom iz izvjesnih i nekolebljivih načela. Ali ono što se izvodi valjanim slijedom iz izvjesnih i nekolebljivih načela tako je izvjesno da je o tomu dvojiti nedopušteno. To će biti ustanovljeno na svome mjestu. Nema dakle nikakve dvojbe da u filozofiji, postavi li se da mora biti znanošću, treba nastojati za posvemašnjom izvjesnošću.

§ 34

Sredstva za postizanje izvjesnosti

U filozofiji treba dakle načela izvoditi iz iskustva, ona što se dokazuju treba osnaživati pokusima i opažanjima i treba se posvetiti matematičkoj spoznaji. Jer u filozofiji nastojimo postići posvemašnju izvjesnost, a ona pak koja se izvode iz iskustva pružaju čvrsto načelo dokazivanja istine, dok se izvjesnost onih koja su dokazana pokusima i opažanjima čini nekolebljivom, [tako] da istina biva postavljena izvan svakog rizika dvojbe, te, na posljetku, jer u mnogim slučajevima posvemašnja izvjesnost ovisi o matematičkim dokazima, odnosno matematičkoj spoznaji – tko bi se usudio nijekati da se u filozofiji mora zbiti ono čime istina biva tako dovedena u otvorenost svjetla da nam ne može oko nje preostati nikakva sumnja?

§ 35

Granice historijske i matematičke spoznaje u filozofiji

Odatle je očito dokle u filozofiji treba prihvatiti historijsku i matematičku spoznaju. Historijsku spoznaju naime ukoliko pruža

čvrsta i nekolebljiva načela i odlučujuća mjerila ispitivanja, matematičku pak ukoliko upotpunjuje očiglednost. Historijska i matematička spoznaja ne mogu se naime prihvatiti u filozofiju osim ukoliko filozofiji služe, jer drukčije bi bile prihvaćene bez razloga. Ukoliko pak obje služe filozofiji, utoliko ne smije filozofija biti bez njih, hoće li očuvati ime znanosti.

[...]

§ 36

Kada historijska i matematička spoznaja ne narušavaju svezu u filozofiji

Uspostave li se granice na rečeni način, historijska i matematička spoznaja ne narušavaju svezu istina u filozofiji. Budući da se u filozofiji jedna istina mora dokazivati iz druge, sve ono što se u njoj izlaže mora biti povezano neprekinutom svezom. Ako se granice uspostave na rečeni način, onda 1. historijska spoznaja pruža čvrsta i nekolebljiva načela. A jer se odatle navodi razlog drugih, i jer se ostala podudaraju s tim načelima, stoga historijska spoznaja u tom slučaju ne narušava svezu u filozofiji. 2. Iz istog razloga historijska spoznaja pridodaje mjerila ispitivanja, kojima se odlučuje da od istine nije udaljeno ono što je bilo razlozima dokazano. A kako se ta mjerila ispitivanja s postavkama čija se istina njima potkrepljuje ne samo podudaraju na isti način na koji su njihovi dokazi s njima povezani nego se i sami izvode iz istina koje su podvrgnute propitivanju i slažu se s dokazima – to su na mnogo načina s njima podudarni, te ni u tom slučaju historijska spoznaja ne narušava svezu u filozofiji. 3. Na poslijetku, uspostavljaju li se granice na rečeni način, matematička spoznaja upotpunjuje očiglednost te će stoga jasnije dokazivati ono oko čega je do tada mogla izvirati kakva sumnja. Opsežniji i dalekosežniji dokaz ne narušava svezu istina, nego ih čvršće spaja i povezuje s više ostalih istina. Stoga ni matematička spoznaja u tom slučaju ne prijeći da se u filozofiji najljepšom svezom sve međusobno podudara.

[...]

Da ima filozofije

Ne treba se pak bojati da bi filozofiju, kako je od naše strane određena, trebalo ubrojiti u ona nemoguća te da je u slijedu toga isprazno sve ono što smo o njoj dokazali. Dakle je *filozofija u broju onih koja nisu nemoguća*. Naime, jer ona koja jesu ili bivaju nisu lišena razloga odakle se razumijeva zašto jesu ili bivaju, to nije nemoguća takva znanost koja izlaže razlog zašto ona koja jesu i bivaju mogu biti i bivati, te zašto u nekom danom slučaju ovo biva radije nego ono. A jer je ta znanost filozofija, to je očito da je filozofija u broju onih koja nisu nemoguća. Isto se kraće dokazuje na ovaj način: ima filozofijske spoznaje koja je [spozna-ja] razloga svih onih koja jesu ili bivaju. Dakle je jamačno moguća filozofija, koja nas čini sposobnima za tu spoznaju.

Kao što, međutim, gore nismo držali ni najmanje preporučljivim preokretati oštricu prepirke o tomu imaju li sva koja bivaju razlog kojim se može razumjeti zašto bivaju, tako nam ni ovdje nije namjera raspravljati mogu li se sva moguća podvesti filozofiji. Treba naime doći do stvari koja nas sad zanima. Treba tražiti razloge onih za koje spoznajemo da jesu ili mogu bivati. Ona kojih razlozi jesu pronađeni treba podvesti filozofiji. Ostala su s pravom izgnana, dokle se god ne zna njegov razlog. Uzalud se pak raspravlja o tomu imaju li ta uopće koji razlog. Naime kad je on pronađen, tad dvojbi nema mjesta; no dokle ga se god ne zna, nama je zacijelo svejedno postoji li koji ili nijedan. U oba slučaja o toj stvari u filozofiji šutimo.

Da je ona u našoj moći

Može zacijelo biti da ovladamo filozofijom, kakvu smo gore odredili. Samom se činjenicom naime očituje da možemo s uspjehom istraživati razloge onih koja jesu i bivaju. O tomu neka se prosudi tamo gdje smo filozofiju izlagali. Onaj pak tko može dokazati razloge onih koja jesu i bivaju, taj vlada filozofijom, kakvu smo gore odredili. Stoga može biti da ovladamo filozofijom.

Ne raspravljamo koliko čovjek može u filozofiji napredovati. Isprazna je svaka takva rasprava. Valja iznova dospjeti do stvari koja nas sada zanima. Uspjeh će svakoga pojedinog poučiti o tomu što

mu pleća mogu nositi, a čega se nećkaju. Kad bi filozofi oponašali matematičare, tako da pomnom metodom izlažu sve već iznađene istine i trude se na njima još više njih nadograditi, neprekidno jedno i drugo unapređujući, tad bi filozofija i matematika zacijelo svakodnevno rasle. Međutim ćemo na svome mjestu dokazati i to da za sva ona koja jesu i bivaju ima razlog zašto jesu ili bivaju, i da čovjek ima sposobnosti istražiti taj razlog te može u toj znanosti svakodnevno napredovati. Ali početku filozofije ne pristaje takav dokaz, koji uzajmljuje veoma mnoga načela od logike, ontologije i psihologije.

§ 39

Filozofija prava, medicine, umijeća

Moguća je također filozofija prava, medicine, svakovrsnih umijeća. Jer 1. u pravosuđu se naučavaju zakoni. Za zakone postoje razlozi zašto treba u državi donositi jedne radije no druge. Dakle ima neka znanost koja razjašnjava te razloge i stoga je to filozofija prava. 2. U medicini radi se o zdravlju, o bolestima, o onome čime se zdravlje održava, o onome čime se uklanjaju bolesti. Ali postoje razlozi zdravlja i bolesti te nije da nema razloga zašto ovo ili ono održava zdravlje, ovi ili oni lijekovi liječe bolest. Nije dakle nemoguća znanost koja izlaže te razloge, te stoga filozofija liječničkog umijeća. 3. I u bilo kojem drugom umijeću ne nedostaju razlozi za ona što tamo bivaju. Odatle je na isti način očito da nije nemoguća filozofija svakovrsnih umijeća.

[...]

§ 40

Djela umjetnosti potpadaju pod filozofiju

I sama djela umjetnosti prihvaćaju filozofijsku spoznaju. Naime ni ona nisu lišena svojih razloga, što shvaćamo samom činjenicom. Stoga se na isti način kao i ranije zaključuje da zaista i sama djela umjetnosti pripadaju filozofiji.

Na primjer, zgrade su djela umjetnosti. No postoji znanost koja izlaže razloge svega onoga što u zgradama treba biti određeno. I ona je *građanska arhitektura*, ako se ne predaje na način vještine, kako to najčešće običava biti, nego na način znanosti, kako je to od naše strane učinjeno u *Elementima sveopće matematike*.

Primjena filozofijske spoznaje sigurnija je no ona historijske

Imamo li filozofijsku spoznaju nečega, ona će sa sigurnijim uspjehom biti pogodno primijenjena na slučajeve u ljudskome životu nego kad bi o tomu imali samo historijsku spoznaju. Što god se priricalo o nekom biću, to mu pridolazi samo pod izvjesnim uvjetom, bilo da je taj uvjet uzet iz odredbe bilo od drugdje, što će u *Logici* biti dokazano neovisno o ovome. Onaj tko je upućen u filozofijsku spoznaju taj zna razlog zašto nešto jest ili biva, te stoga prozire onaj uvjet pod kojim se o biću nešto iskazuje, te u slijedu toga biću ne pridaje prirok osim tamo gdje prozre da je prisutan taj uvjet. U primjeni dakle onoga o čemu imamo filozofijsku spoznaju ne varamo se. Gdje međutim imamo samo historijsku spoznaju, tamo na taj uvjet ili uopće ne obraćamo pažnju ili ga u najmanju ruku ne proziremo čitava, jer tu se samo ustanovljuje da nešto jest ili može bivati, a nikada zašto mora bivati ili biti. Stoga često običava biti da u slučajevima koji se pojavljuju u ljudskome životu nešto pridajemo nekom biću, premda je odsutan onaj uvjet pod kojim mu to pripada, sljedstveno ono što mu po najmanje pripada. Dakle, češće se vara u primjeni onoga o čemu nemamo filozofijsku spoznaju. Stoga je sigurniji uspjeh u primjeni filozofijske spoznaje no historijske.

[...]

Filozofijska se spoznaja proteže dalje od historijske

Ono čega imamo filozofijsku spoznaju primjenjuje se pogodno na više slučajeva u ljudskome životu nego kad o tomu imamo samo historijsku, ako je razlog onoga što pripada vrsti sadržan u pojmu roda. Jer, onaj tko ima historijsku spoznaju, taj zna da nešto jest ili može bivati; stoga ono što je spoznao o podmetu neke stanovite vrste prihvaća samo o onim drugim podmetima koji pripadaju istoj vrsti. No ako je razlog onoga što se pridaje vrsti sadržan u pojmu roda, tad se to isto mora prireći o cijelome rodu, i sljedstveno o svakoj drugoj vrsti koja pripada istome rodu. Onaj dakle tko se zadovoljava historijskom spoznajom taj primjenjuje na

stvar jedne vrste ono što bi morao primijeniti na stvar više vrsta, sljedstveno na manje slučajeve što se pojavljuju u životu nego što bi to moglo biti. Ako pak netko raspolaže filozofijskom spoznajom, taj prozire razlog onih koja jesu i bivaju te stoga vidi sadržaj li se on u pojmu roda ili u pojmu vrste. Zbog toga, dogodi li se da se [razlog] nahodi u pojmu roda, pridaje mnogim vrstama ono što onaj tko je oslonjen samo na historijsku spoznaju iskazuje samo o jednoj. I tako ga primjenjuje na više slučajeva što se pojavljuju u ljudskome životu.

[...]

§ 43

Filozofijska je spoznaja probitačnija od historijske

Ako se ono što historijska spoznaja ograničava na specijalni slučaj može općenitije ustvrditi, filozofijskom se spoznajom broj postavki smanjuje, tako da je onaj tko je opskrbljen manje opsežnom spoznajom opremljen za više slučajeva. Budući da naime onaj tko raspolaže filozofijskom spoznajom zna razlog onoga što historijskom spoznajom biva ograničeno na specijalni slučaj, to mu ne može ostati skriveno da se taj [razlog] sadržaj u pojmu roda. Zato jer se o rodu mora prireći ono čega je razlog sadržan u njegovu pojmu – što će na svome mjestu biti jasnije ustanovljeno u *Logici* – to filozofijska spoznaja proteže na rod ono što historijska spoznaja ograničava na stanovitu vrstu, kao što smo to već ranije dokazali. Stoga se mnoge postavke koje treba oblikovati o različitim vrstama na ovaj način svode na jednu. Kad već jedna postavka dostaje tamo gdje ih je prije trebalo mnogo, tad je onaj tko je opskrbljen spoznajom manje njih opremljen za više slučajeva.

[...]

§ 44

Užitak koji proizlazi iz filozofijske spoznaje

Filozofijska spoznaja ispunja duh užitom koji se od historijske ne smije očekivati. Jer, kad se historijska spoznaja bavi onim što se pojavljuje, duh je ravnodušan i stoga nije nikakvim razlogom

pokretan. Pokaže li nam ona ona neočekivana, zapadamo u čuđenje. Ako pak [pokaže] takva do čijeg nam je znanja stalo, radujemo se doduše kad to prvi put zapazimo, ali prolazni užitak uskoro iznova iščezava. No kad prozremo razloge onih koja spoznajemo, čudesnim se užitkom ispunja duh, žudan znanja i istine, i taj se užitak vraća uvijek kad potom o njima razmišljaš. Onome tko pomno pazi sve se to očituje, a razlog tomu ovisi o psihološkim načelima koja treba na svome mjestu razjasniti i potkrijepiti. I zaista iskušavamo da taj rod užitka koji proizlazi iz znanosti daleko premašuje bilo koji od ostalih užitaka.

§ 45

Zašto se filozofiju ne smije prezirati

Filozofiju se ne smije prezirati zbog koristi od historijske spoznaje u slučajevima ljudskoga života. Jer se naime filozofijska spoznaja na slučajeve života primjenjuje sretnijim uspjehom nego historijska i jer se proteže na više slučajeva, tako da je onaj tko je opskrbljen manje obuhvatnom spoznajom opremljen za više toga, i na poslijetku, jer ona duh ispunja užitkom koji se od historijske ne može ni najmanje očekivati, to je doista, čak i gleda li se na samu korist u slučajevima ljudskoga života, znatna prednost filozofijske spoznaje pred historijskom. Apsurdno bi dakle bilo zbog manje korisnosti historijske spoznaje prezirati filozofiju, koja više koristi, a osim toga i miluje duh znatnim užitkom, koji sačinjava ne malen dio ljudske sreće, što će na svome mjestu biti dokazano.

§ 46

Odredba filozofa

Filozof je onaj tko može navesti razlog onih koja jesu ili mogu biti. Osnova odredbe očita je. On naime posjeduje onu znanost koja se naziva imenom filozofije i kojoj pripada navoditi razlog zašto ona moguća mogu zbilja uslijediti i zašto jedno u danom slučaju biva radije no drugo koje bijaše jednako moguće.

§ 47

Tko je veći filozof

Veći je dakle filozof onaj koji može za više njih navesti razlog; manji je onaj koji zna razlog manje njih.

[...]

§ 48

Nitko nije u svemu filozof

Budući da je onih mogućih toliki broj da jedan čovjek ne može ni najmanje prozreti razlog svih, a filozof je ipak samo onaj koji može navesti razlog onih koja jesu ili mogu biti, to *nitko od ljudi nije filozof u svemu*. Dapače, hoće li netko sebe sama ispitati shodno toj normi, razumjet će *kako je u malo toga on filozof*.

§ 49

Naša odredba filozofa odvodi od oholosti

Naš dakle pojam filozofije odvodi od oholosti. Naime, jer se prema našoj odredbi nitko ne može zvati filozofom osim ukoliko može navesti razlog onih koja jesu ili mogu biti, a ispita li sebe prema toj normi, razumije ne samo da ne može biti filozof u svemu, nego također kako je u malo toga on filozof, to ne može biti da bi se uznosio zbog filozofijske spoznaje. Naš dakle pojam filozofije odvodi od oholosti.

Jednako tako iz naše odredbe slijedi da filozof nije onaj koji, opskrbljen samo historijskom spoznajom, zna ona koja jesu i mogu bivati, ali razlog zašto jesu ili bivaju ne prozire. Ali nikome se ovom odredbom ne nanosi nepravda, nikoga se ne prezire zbog toga što po našem sudu nije filozof. Ne odriče mu se obrazovanost i učenost korisna u životu. U znanostima treba razlikovati ono što se shvaća kao različito i treba to uzajamno razlučivati različitim imenima. Da se historijska i filozofijska spoznaja razlikuju, najjasnije smo pokazali, i na tu smo razliku u odredbi pazili. Prvi je međutim zakon zaključivanja taj da zaključujemo iz pojmova i da nijednoj stvari ne pridajemo ime osim one kojoj pripada odredba. Dapače, bilo bi isprazno kad bi se netko na nas tužio zato što ga se prema našem

sudu ne drži filozofom. Jer kome je u našem smislu zanimajano da je filozof, za toga se kaže da nema razlog za ona koja mogu biti. Ako dakle taj razlog ne zna, ne može od nas zahtijevati da mu sami pridamo to znanje. A ako vlada razlogom, tad jest filozof u našem smislu i bit će priznat kao filozof u svakom slučaju kad navede razlog za ona koja jesu ili mogu biti. Filozofu nije svojstveno naslađivati se imenom. Ako nečemu odgovara neprikladna ideja, uzvišenim će se imenom neprikladno suditi o stvari kojoj ono biva pridano.

§ 50

Historijska spoznaja filozofije

Poznaj li netko postavke filozofije i razumije ih, ali ne može dokazati njihovu istinu, ima historijsku spoznaju filozofije. Onaj tko postavke filozofije pozna i razumije ih, taj zna što se u filozofiji naučava. Budući da dakle zna neku činjenicu, vlada historijskom spoznajom. Ali jer ne može dokazati istinu tih postavki, nedostaje mu znanost, sljedstveno lišen je same filozofije, te ima samo historijsku spoznaju filozofije i ne može se nazivati filozofom, osim prihvatish li nepostojanost u govorenju, kojoj u filozofiji ne dajemo nikakva mjesta.

[...]

§ 51

Historijska spoznaja filozofije primjenljiva je na korist života

Onaj tko ima historijsku spoznaju filozofije može je primijeniti na slučajeve ljudskoga života. Tko ima historijsku spoznaju filozofije taj pozna njezine postavke te mu je stoga providno o kojemu se podmetu i pod kojim uvjetom neki prirok iskazuje. A budući da razumije postavke, to ili ima prozrete odredbe terminâ ili barem jasne pojmove stvari njima označenih. Očitovat će se naime na svome mjestu u *Logici* da se u protivnome slučaju ne može razumjeti postavka. Tko shvaća odredbu neke stvari, ili barem ima jasan pojam, taj je prepoznaje biva li mu pokazana, sljedstveno i zaključuje da prirok koji je u postavci pridano podmetu njemu

zaista i pripada, ako je prisutan uvjet izražen u postavci. Dakle primjenjuje historijsku spoznaju, koju ima, na slučajevne ljudskoga života.

Filozofiju zadešava isti udes kojeg običava imati i matematika. Praktičnu matematiku izvode u različitim slučajevima života oni koji ne mogu dokazati pravila [matematičkih] radnji. Zemljomjeri i vojni arhitekti sretno razrješuju neke geometrijske zadaće, premda ih ne znaju dokazati. Stoga je za one koji su tako tupoga duha da ne mogu shvatiti dokaze bolje da uče postavke bez dokazâ nego da budu sasvim odbijeni od filozofije. Štoviše, nije koristi lišeno ni to ako netko sebi priskrbi historijsku spoznaju filozofije prije nego se posveti samoj znanosti. U dokazivanjima se naime pretpostavljaju prethodno uobičajene postavke. Onaj dakle tko ih sebi učini uobičajenima prije nego izvaže dokaze mnogo će se lakše osjećati pri njihovu poimanju i mnogo će brže napredovati u studiju filozofije nego da je bio potpuno neupoznat sa svime što se u njoj izlaže.

§ 52

Tko ne može biti sudac u filozofijskim sporenjima

Onaj tko je opskrbljen samo historijskom spoznajom filozofije ne može suditi o filozofijskim sporenjima. Tko hoće donijeti sud o spornome stavu u filozofiji taj mora dokazati da taj stav protuslovi ostalima, ili da je s njima u suglasju, ili da se iz njih izvodi valjanim slijedom. No jer se za to zahtijeva sposobnost dokazivanja, dakle i sama znanost, a onaj tko je opskrbljen samo historijskom spoznajom filozofije nje je lišen, to je očigledno da on ne može suditi o filozofijskim sporenjima.

§ 53

Isto se dalje dokazuje

Još mnogo manje dakle može o filozofijskim sporenjima suditi onaj tko ima samo historijsku spoznaju filozofijske spoznaje nekoga drugog. On naime zna samo koji razlog činjenice navodi drugi, te je stoga opskrbljen slabijom spoznajom od onoga tko posjeduje historijsku spoznaju same filozofije. Zato, kad već onaj ne može igrati ulogu suca filozofijskih sporenja, još će manje ovaj moći igrati ulogu njihova suca.

Srednji stupanj između filozofijske i historijske spoznaje

Zna li netko filozofijske stavove, kojih ima historijsku spoznaju, potkrijepiti pokusima i opažanjima, premda ne poima dokaze, on vlada nekim srednjim stupnjem između historijske i filozofijske spoznaje. Naime, onaj tko je opskrbljen samo historijskom spoznajom taj filozofijske postavke samo zna i razumije, ali ne prozire njihovu istinu. Onaj pak tko ih zna potkrijepiti pokusima i opažanjima, taj raspoznaje da može bivati ono što filozof putem razloga raspoznaje da može bivati. No, jer ipak ne opaža sam razlog, lišen je filozofijske spoznaje. Njegova je spoznaja dakle niža od filozofijske, no ipak viša od historijske, te stoga sačinjava srednji stupanj između historijske i filozofijske.

Bilo bi zaista poželjno da oni koji ili nemaju toliki duh ili im nedostaje dokolice da bi se mogli posvetiti dokazima, a htjeli bi si priskrbiti samu filozofijsku spoznaju, usmjere težnju prema ovome posrednom stupnju, kao što se poučci optičarâ pomoću pokusâ dokazuju onima koji bilo ne mogu bilo neće da odvagnu same dokaze. Ovaj je stupanj naime najbliži filozofiji i može se zvati njezinim početkom. Štoviše tî će u filozofiji veoma napredovati, bude li se filozofija izlagala po stupnjevima, tako da oni koji raspolazu pamćenjem budu najprije privedeni k njezinoj historijskoj spoznaji, da bi zatim pokusima i opažanjima bilo potkrijepljeno ono što bijaše utisnuto u pamćenje, dok konačno oni koji se odlikuju duhom ne budu privedeni znanosti samoj. Odatle pritječe u državi znatan plod i odstranjuju se uzaludna sporenja, u kojima prepirke nastaju dijelom iz sujete a dijelom iz nevaljale strasti. No time ćemo se sustavno baviti u *Politici*.